

AZ AGY ELŐPROGRAMOZÁSA

Ma már tudjuk, hogy a nyelvelsajátítás nem pusztán utánczolás eredménye. Feltételezünk egy velünk született „nyelvelsajátító készüléket”, amely az emberi agy előprogramozásának tekinthető, és bármely nyelv, nyelvek elsajátítását lehetővé teszi. A „program” akkor kezd el működni, ha a környezet annyi nyelvi ingerrel biztosít, amely éppen elegendő ahhoz, hogy azt elemzés alá lehessen vonni.

2. rész

Tulajdonképpen minden gyermek „nyelvész”, aki nyelvi környezete elemzése (alkotóelemek és szabályrendszer) alapján maga konstruálja meg anyanyelvét. Felfedezi annak négy alrendszerét: a beszédhangokat, a szavakat, a szavakat összekapcsoló módszereket és nyelv kommunikációs használatát. Így válik képessé hároméves korára arra, hogy nemcsak olyan szabályos mondatokat tud már létrehozni, amelyeket még soha senkitől sem hallott, hanem képes – a nyelv használatán keresztül – kommunikációs céljának sikeres kiváltására, arra, hogy nyelvi közlése elérje célját, és a környezetéből kiválassza az eredeti szándékának megfelelő cselekvést is. Ehhez azonban a pragmatikai tudás birtokba vétele is szükséges, nem elegendő csupán a nyelvfejlődés alábbi állomásain keresztüljutnia: az egyéves kor körüli valódi szavak (10–15 szó), legkésőbb kétéves korra a „kritikus szókinccs” (50–70 szó) kialakulása, amely a szószerkezetek, a nyelvtan megszületésének a feltétele. Ezt követi a szókinccsrobbanás, a „mi ez?” kérdés korszaka, amelyben ugrásszerűen megnő az aktív szókinccs, és az újonnan megtanult szavak bekerülnek az úgynevezett mentális „lexikonba”, abba a „könyvtárba”, ahol az agy a megértett és a kiejtett szavak hangsorozatát és a hozzákapcsolódó jelentéseket is tárolja. A környezet feladata ebben a korszakban, hogy a gyermek „mi ez?” kérdéseire lelkesen válaszoljon, és az aktuálisan

tanult szavakat pontosan ejtse, a gyermeknek a kiejtésben ne javítsa.

Fontos, hogy a szótanulási folyamatban kitartó, érdeklődő legyen, pozitívan támogassa, hiszen a szülő segítségével nélkül ez a tanulás akadályozottá válhat. Itt terelődik át kapcsolatunk az eddigi nonverbális csatornáról a verbális csatornára. Ez lehetőség, esély a szülő számára is, hogy verbális kommunikációjuk a közös élmény hatására pozitív érzelmekkel töltődjen fel: öröm legyen a tanulás a gyermek és a szülő számára is. Az állandó kérdéseken keresztül kapcsolattartás egyben a „biztonság” próbájává is válik. Megszólító kérdéseivel állandóan kapcsolatba kíván lépni a környezetével. Tudjuk azonban, hogy ebben az életkorban még a közléseknek nincs konkrét

címzettje, ezt a hozzátartozóknak magukra kell vállalniuk, hiszen az elhangzó kérdésekre csak nekik van lehetőségük válaszolni. Ebben a helyzetben a kommunikáció elutasítása a gyermeket nem pusztán a szókinccse fejlődésében gátolhatja meg, hanem a kommunikációs, megnevezési kedvét is elveheti.

Szükség van még azonban mindezeknél is ezeknek az elsajátított nyelvi formáknak a hétköznapi helyzetekben történő kipróbálására, alkalmazására is. A szerep a hozzátartozóké, gondozóké, hogy ezeknek a megnyilatkozásoknak a címzettjeit megtalálják, és így a kommunikációt sikerhez segítsék. Ez csak a környezet figyelő, ráhangolódo támogatásával válhat sikeressé. Háromévesen viszont már a társalgási stratégia

számos elemével rendelkeznek: képesek párbeszédet kezdeményezni és fenntartani, figyelmet felkelteni, szót átadni, a társalgási helyzetnek megfelelő választ és magyarázatot adni.

Tekintsük át a legfontosabb nyelvfejlődési szakaszokat, amelyet a tipikus fejlődésű gyermekek hároméves korukig végigjárnak. A bemutatott állomások nem a teljesség igényével készültek, csak tájékoztató jellegűek, de talán így is érdemesek arra, hogy az olvasó érdeklődését felkeltsék, és ezek felhasználásával sikeresebb kommunikációs partnerekké válhassanak.

Születés előtt, három hónapos magzati kortól reagál az arcot érő ingerre, négy hónapos kortól kialakul a nyelő reflexe, az ujjszopása, reagál a külvilág zajaira, hat hónapos kortól képes hangokat kibocsátani. A beszéd észlelése, értése tekintetében a „magzatnyelv” kialakulása figyelhető meg: a magzat hall, észleli az anyanyelve hangzórendszerét, dallamát, ritmusát, így lehet vele kapcsolatot teremteni.

Újszülöttkorban képes testbeszéd, szemkontaktussal, nevetéssel, sírással kifejezni, megértetni magát. A 0–6. hét közé esik a sírás és az első hangok megjelenése, 6. héttől a kettőshangzók megjelenése (pl. oá, au), a változatos sírás kialakulása jellemző. *2. hónaptól*: pozitív érzések hanggal való kifejezése, a magánhangzók megjelenése. A *felszólító* kommunikációs funkció kezdete is ekkorra esik. Már születésekor előnyben részesíti a beszédhangokat más hangokkal szemben. Születése után pár nappal képes elkülöníteni anyanyelvét más nyelvektől, felismeri, ha nem az anyanyelvén szólnak hozzá, és képes az emberi hangot más hangoktól megkülönböztetni.

Csecsemőkorban, 3–6 hónapos korig tart a gagyogás első szakasza: a mássalhangzók és a magánhangzók együttes megjelenése. Hangadási játékok a beszédszervek funkciógyakorlására (nemcsak anyanyelvi hangrepertoár, hanem az anyanyelvben nem létező hangok is). A hangadásban önmaga utánzása is jellemző, illetve ekkor történik a

„köszönőhangok” megjelenése a *felszólító és kapcsolatfenntartó* kommunikációs funkció használata mellett. Képes felismerni bizonyos dallammeneteket, viselkedését képes egy másik személyhez igazítani: a kellemetlen, erős, durva hangokra sírással reagál, a kedves hangokra válaszol.

6–9 hónapos korában következik a gagyogás második szakasza: csak az anyanyelve hangzóit utánozza, a többi hang lassan kiesik a hangrepertoárból. A gagyogása egyre változatosabb és egyre hosszabb lesz. A nyelvelsajátítás döntő előfeltétele zajlik: a csecsemő és egy másik személy (gondozója) „beszélget” a közös figyelmük középpontjában lévő tárgyról. Megjelenik mások utánzása egy közbeiktatott személy segítségével. A gyerek a gagyogás hangsorait kommunikációs funkció működtetésére használja. A beszéd észlelése, értése is fejlődik: a nem anyanyelvi hangzók közötti különbségtétel képességének az elvesztése, az anyanyelvi hangok észlelésének megalapozódása történik ekkor, valamint képes felismerni a különböző beszédlőket hangjuk alapján.

A 9–12. hónapban megjelenik a szómegnevezés előfeltétele: a tárgyra mutató. Az „előszavak” is feltűnnek – az egyre differenciálódóbb gagyogás során véletlenszerűen megjelenő szavakat a környezet értelmes szónak minősíti. Fontos ebben a korban a mások utánzása, az „echolália”, a jelentés nélküli utánzásos tevékenység megjelenése. A kommunikációs funkciók további fejlődése jellemző: kifejezés, fokozott kapcsolattartási vágy. Az anyanyelvi észlelés további erősödése, a beszédértés kezdeti stratégiáinak megjelenése is ekkorra szokott esni.

Kisgyermekkorban, *egyéves kortól* elsajátítja az első szavakat: öt-tíz szót. A gagyogás és gesztusok mellett egyszavas mondatokat használ (szómondatok, holo-frázisok). Az ábrázoló kommunikációs funkció kezdete ekkorra esik. A beszéd észlelésében, értésében is nagyot lép előre: reagál arra, ha a nevéen szólítják, közel ötven szót megért, de beszédértése globálisnak tekinthető,

azaz a beszédhelyzet, a beszélő gesztusa, mimikája, hangsúlya, hanglegyítése együttesen fontos a megértésében.

Egy- és másfél éves kor között lassan tovább fejlődik az aktív szókincs: 30–100 szó épül be. A kritikus szókincs minimum 50 szó, amely alatt a szókombinációk és a nyelvtan fejlődése nem indul meg. A szókombinációk, a kéttagú mondatok, a távirati stílus megjelenésének kezdete a beszédben (50 szó minimum): *Még kér! Baba el. Nagy autó.* A kisgyermek az ábrázoló és megszólító kommunikációs funkciót gyakorolja, képes követni az egyszavas utasításokat, rámutat a környezet által megnevezett, ismert tárgyra, a testrészeire. Nemleges válasz esetén pedig csóválja a fejét.

Az ezután következő egy évben, *1,5–2,5 éves kor* között történik a szókincsrobbanás: 100–200 szavas szókincs alakul ki. Kétéves kor körül kezdődik a raghasználat, pl. *tejet, lovak, késsel.* Használja az „enyém” és az „én” szavakat, valódi és értelmetlen szavakat használ az élményei elemeléséhez. A „Mi ez?” korszak ekkorra esik, ezzel kiépül a tárgyhangsor-jelentés kapcsolat. A szavak jelentése, a szószimbólumuk megerősödése, a fogalmakban való tükröztes kezdete zajlik. A kérdésekre bólintással vagy fejrázással válaszol, felismeri a megnevezett képeket, megérti a személyes névmásokat. Tárgyakkal képes kétféle utasítást is végrehajtani.

2,5–3 éves korban aktív szókincs 900–1000 szavasra tehető, és már 3–4 szavas szó szerkezeteket használ.

Gyakoriak a raghasználati hibák 3 éves kor körül; pl. *lók, majomok, oroszlanot.* A fejlődéssel együtt járó jellegzetes artikulációs és ismétléses tünetek (a nem folyamatos beszéd korszaka) ez. Beszéde 50–75 %-ban már tisztán érthető. A megértésben „kulcsszó”-stratégiát alkalmaz (a közlésben felismert szavak jelentésére támaszkodik). Képes kétlépcsős utasításokat követni, az eldöntendő kérdésekre jól válaszol, valamint ekkor már tisztában van az általános névmás (valaki) jelentésével.

FEHÉRNÉ KOVÁCS ZSUZSANNA